

УДК 351:338:431

В. М. АНИКЄНКО

СУТНІСТЬ І КЛАСИФІКАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО РИНКУ

Розглянуто сутність і здійснено класифікацію механізмів державного регулювання розвитку аграрного ринку.

Essence is considered and classification of mechanisms of government control of agrarian market development is carried out.

Ключові слова: аграрний ринок, трансформація механізмів, держава, ринок.

Перехід до ринкових відносин в аграрній сфері економіки передбачає трансформацію механізмів державного регулювання взаємовідносин між суб'єктами аграрного ринку, які б унеможливили пряме втручання держави в їх господарську діяльність і викривлення дії ринкового механізму.

Перш ніж підійти до характеристики відмінних рис і сутнісних ознак механізмів, за допомогою яких держава здійснює регуляторний вплив на аграрний ринок, важливим, з точки зору методології, є формулювання визначення категорії “механізм державного регулювання”. У науковій літературі поряд з категорією “механізм державного регулювання” досить часто зустрічається поняття “механізм державного управління”, дефініції яких досить важко відрізнити. Так, скажімо, Т. Лозинська, трактуючи сутність поняття “механізм державного управління” щодо розвитку продовольчого ринку, зазначає, що під цією категорією слід розуміти “послідовне виконання органами державної влади функцій управління з використанням відповідних методів і засобів, яке ґрунтується на основоположних принципах управління” ... і спрямоване на досягнення поставленої мети [3, с. 125]. М. Латинін у монографії “Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання” вміщує дефініцію поняття “механізм державного регулювання” розвитку аграрного сектора економіки дуже схожу на визначення Т. Лозинської, яке наведено нею стосовно механізму державного управління. На його думку, ця категорія означає “... спосіб дій суб'єкта регулювання, який ґрунтується на базових функціях і принципах, забезпечуючи за допомогою форм, методів і засобів ефективне функціонування системи державного регулювання для досягнення визначеної мети та розв'язання протиріч [2, с. 33].” Як спосіб дій розглядають механізм державного регулювання Д. Карамішев, В. Малиновський, С. Науменко, Н. Нижник, Г. Одінцова.

Дискусійною, на наш погляд, є точка зору авторів, які вважають, що механізм державного регулювання являє собою сукупність органів і установ, які здійснюють управління суспільством (Ф. Шамхалов) або методів і інструментів, за допомогою

яких виконуються дії для забезпечення діяльності системи (М. Корецький, В. Мандибур). Перш за все, при розкритті сутності такого явища, як механізм державного регулювання, необхідно виходити з того, що регулювання (від лат. *regulare* – підпорядковувати певному порядку) є процесом, а отже, механізм державного регулювання – це спосіб, за допомогою якого цей процес здійснюється. Тож сукупність органів і установ або інструментів і методів не є механізмом. Органи і установи (мається на увазі державні) є суб'єктами регулювання аграрного ринку, а інструменти і методи – знаряддя, за допомогою яких здійснюється процес регулювання. У саморегульованих системах, таких як ринок, упорядкування внутрішньої структури, інформації та енергії, що проходять через систему, здійснюється завдяки механізму зворотного зв'язку (зворотного впливу об'єкта на зовнішні подразники) [6].

Для більш повного розкриття сутнісної характеристики категорії, яка розглядається, з методологічної точки зору важливо зрозуміти: держава по відношенню до ринку має розглядатися як зовнішній, чи як внутрішній чинник. Іншими словами, необхідно визначитися – ринок і держава діють як антиподи, чи ринок і держава є взаємопов'язаними і взаємозалежними елементами однієї соціально-економічної системи.

Сучасні процеси демократизації та соціалізації суспільства дають підстави акцентувати на зростанні ролі держави в забезпеченні умов функціонування і розвитку основних сфер життєдіяльності суспільства, у тому числі створенні та підтриманні інфраструктури, на якій ґрунтується діяльність як громадянського суспільства, так і економічної системи в цілому.

Підтримуючи цю точку зору, вважаємо справедливим зауваження Ф. Шамхалова про те, що “політична влада в будь-яких умовах об'єктивно не може реалізувати себе без опори на владу “господарську”, без відповідної взаємодії з нею [8, с. 268]”. Сучасна держава вплетена в економічне життя і є одним із основних кон'юнктуруючих чинників аграрного ринку [3].

Таким чином, державу і ринок слід розглядати як внутрішні структурні елементи складних соціальних систем, в яких держава чинить політичну владу, а ринок – господарську. Державний механізм регулювання в цьому контексті підсилює дію механізму зворотного зв'язку з метою виграти час (це важливо в конкурентному середовищі), зберегти рівень життєдіяльності населення (соціальну стабільність), зекономити ресурси (підвищити ефективність економічної системи). Розбалансування попиту й пропозиції на аграрному ринку, яке спостерігається, наприклад, унаслідок циклічного зниження виробництва певного виду продукції усувається шляхом дії механізму саморегуляції (зворотного зв'язку), що проявляється у зростанні цін. Але за низького рівня платоспроможності зростання цін може не повністю компенсувати витрати товаровиробникам, які за таких умов не зможуть відновити процес відтворення. У той же час споживачі вимушені будуть купувати менше продукції за вищими цінами. Для відлагодження рівноваги між попитом і пропозицією (особливо яскраво вираженої сезонністю виробництва) потрібен певний час, протягом якого будуть страждати люди через наведені

причини. Держава за допомогою сукупності методів регулювання (наприклад, створюючи продовольчі запаси на випадок неврожаю) може зменшити негативні наслідки порушення ринкової рівноваги.

Виходячи із вищевикладеного, можна визначити механізм державного регулювання розвитку аграрного ринку – це спосіб підтримання державою зворотного впливу господарюючих суб'єктів на зовнішні подразники, який спрямовує їх дію за допомогою сукупності методів і важелів у напрямі забезпечення стійкого розвитку аграрного ринку.

Зважаючи на поліаспектний характер аграрного ринку, можна припустити, що державне регулювання його функціонування та розвитку матиме різне спрямування, залежно від якого формується сукупність регуляторних методів і відповідний механізм регулювання. У дослідників немає єдиної точки зору щодо визначення переліку механізмів регулювання аграрного ринку та їх змістової характеристики. Інколи всю сукупність методів державного регулювання, функцій, які виконує держава за допомогою цих методів, принципи державного регулювання, його цілі та організаційну структуру суб'єкта регулювання дослідники розглядають як єдиний механізм [4, с. 41]. У деяких випадках механізми державного регулювання розвитку аграрного ринку розрізняють, виходячи зі специфіки методів, за допомогою яких держава здійснює вплив на об'єкт регулювання. За цим критерієм найчастіше виокремлюють адміністративний, правовий, економічний механізми [9]; організаційно-правовий, фінансово-економічний, адміністративний [2] або адміністративний, нормативно-правовий, економічний та інші [3].

Очевидно, що мінливий характер ринкового середовища унеможливує застосування одних і тих же механізмів для регулювання аграрного ринку (його функціонування чи розвитку) протягом тривалого часу. Спостерігається зміщення акцентів у використанні регуляторних методів, зміна цілей і спрямування, ступеня проникнення в господарське життя шляхом його регламентації, що й обумовлює різноманітність механізмів регулювання, які застосовуються в аграрній сфері.

Виходячи з різних критеріїв, можна запропонувати таку класифікацію механізмів державного регулювання розвитку аграрного ринку.

1. За цільовою спрямованістю: механізм створення умов для діяльності суб'єктів аграрного ринку; механізм підтримки товаровиробників сільськогосподарського сегмента аграрного ринку.

2. За сукупністю регуляторних методів: адміністративний; економічний; організаційно-правовий; інформаційно-технологічний.

3. За вектором впливу на параметри ринку: механізм підвищення параметрів; механізм зниження параметрів.

4. За просторовою спрямованістю: ендогенний; екзогенний.

5. За характером дії: компенсаційний; захисний; попереджувальний; комплексний.

В якості структурних елементів механізму державного регулювання як наукової категорії багатьма дослідниками виділяються цілі та принципи регулювання, методи

і важелі, а також функції суб'єктів регулювання [2 – 5; 9] (рисунок).

Слід визначити, що результативність реалізації механізмів державного регулювання аграрного ринку пов'язана зі здатністю системи державного управління долати конфлікти, які неминуче виникають між державними установами одного рівні (наприклад, міністерствами) і органами державної влади центрального, регіонального та місцевого рівнів. Хоча галузеві органи управління покликані захищати інтереси всього суспільства, виконання ними специфічних функцій, обумовлених сферою діяльності, нерідко має суперечливий характер.

Так, економічна криза 2008-2009 рр. змусила Міністерство фінансів України та обласні адміністрації згорнути фінансування окремих державних програм по підтримці сільського господарства, а кошти державного бюджету спрямувати на антикризові заходи, зокрема рефінансування комерційних банків. У 2008 р. в Ілліницькому районі Вінницької області компенсацію з державного бюджету за придбану сільськогосподарську техніку вітчизняного виробництва отримано на суму, яка складає всього 30 % від поданих на обласну конкурсну комісію заявок. Між тим, спеціалісти сільського господарства зазначають, що в 2008 р. ціни на сільськогосподарську продукцію впали (молоко – на 30 %, соняшник – у 5 разів, зерно кукурудзи – 20 %) порівняно з минулим роком, а фінансування галузі знижено до 3,4 % загальних видатків державного бюджету [7], тоді як за Законом України “Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001 – 2004 років” вона мала бути не менше 5 % [1]. Тож аграрії висувають вимоги уряду відновити фінансування аграрної сфери на рівні не менше 5 % загальних видатків державного бюджету.

Наведене свідчить про наявність низки проблем у досягненні ефективного використання коштів державного бюджету, які викликані як недосконалістю власне механізмів державного регулювання, так і ігноруванням соціально-економічних змін концептуального характеру в аграрному секторі економіки.

Це обумовлює необхідність зміщення акцентів щодо принципів розроблення механізмів державного регулювання аграрного ринку (наприклад, для залучення суб'єктів господарювання до участі в програмі здешевлення кредитів відбір позичальників здійснювати не за принципом виробництва валової продукції сільського господарства, а згідно потреби в кредитних ресурсах); зміни алгоритму дій суб'єктів реалізації того чи іншого механізму (відбір позичальників, скажімо, доцільно здійснювати безпосередньо банкам, а не управлінням агропромислового розвитку); створення інституційних умов, необхідних для виконання вимог, обумовлених нормативно-правовим регулюванням.

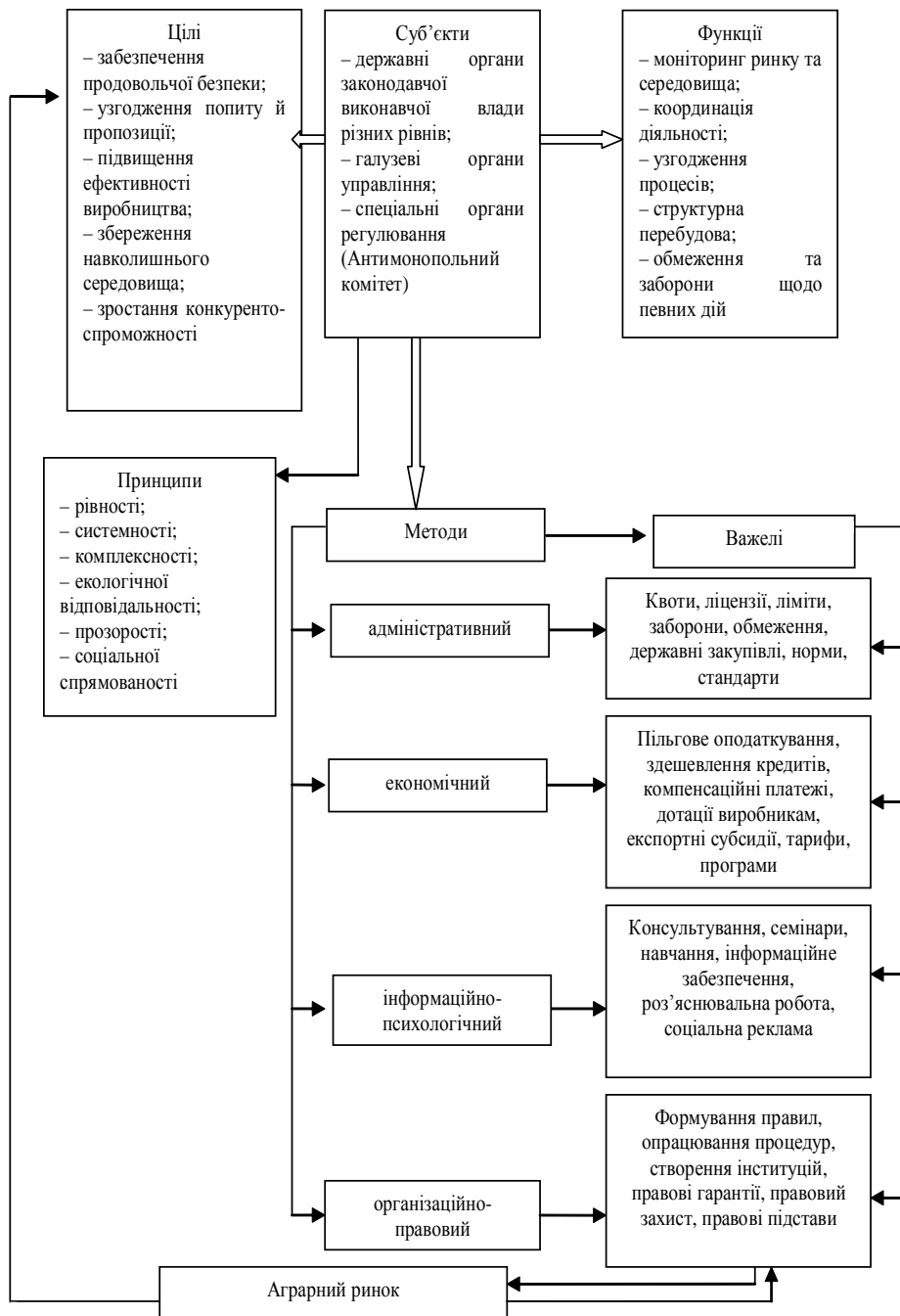

Рис. 1.4. Основні складові механізму державного регулювання аграрного ринку

Література:

1. Закон України “Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років” : станом на 18 січня 2001 р. № 2238-III// Урядовий кур’єр. – 2001. – № 3. – 23 січня.
2. *Латинін М. А.* Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання : [монографія] / М. А. Латинін. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2006. – 320 с.
3. *Лозинська Т. М.* Національний продовольчий ринок в умовах глобалізації [монографія] / Т. М. Лозинська. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2007. – 272 с.
4. *Майстро С. В.* Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання : [монографія] / С. В. Майстро. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. – 240 с.
5. *Макаренко П. М.* Моделі аграрної економіки / П. М. Макаренко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 682 с.
6. Мельник Л. Г. Фундаментальные основы развития / Л. Г. Мельник. – Суми : ИТД “Университетская книга”, 2002. – 346 с.
7. *Супрун О. М.* Подолання наслідків кризи в аграрному секторі економіки / О. М. Супрун // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 37–39.
8. *Шахмалов Ф.* Теория государственного управления / Ф. Шахмалов. – М. : ЗАО “Издательство “Экономика”, 2002. – 638 с.
9. *Швайка Л. А.* Державне регулювання економіки : [навчальний посібник] / Л. А. Швайка. – К. : Знання, 2006. – 435 с.

Надійшла до редколегії 25.06.2009 р.